

Ο ΤΟΛΣΤΟΗ ΩΣ ΠΑΙΔΑΓΩΓΟΣ

(Συνέχεια καὶ τέλος· ἴδε φυλ. Α').

Ὁ Τολστόη δὲν «συμμερίζεται τὴν ιδέαν τῆς προόδου» «εἶνε ἀπηλλαγμένος τῆς προλήψεως τῆς προόδου»· θυσιάζει αὐτὴν εἰς τὸν βωμὸν τῆς φιланθρωπίας· ἀλλ' ἡ θυσία αὕτη δὲν ἔχει οὐδὲ τὸ προσὸν τῆς πρωτοτυπίας. Καὶ ἄλλους φιλανθρώπους παρήγαγον οἱ νεώτεροι χρόνοι πρὸ αὐτοῦ, μετ' ἐκτάκτου μὲν αὐταπαρνησίας καὶ δραστηριότητος ὑπὲρ τῶν ἀνθρώπων ἐργασθέντας ἀλλὰ περιφρονοῦντας καὶ καταδικάζοντας πάντας τοὺς πρὸς ἡμέρωσιν ἀγῶνας, οἵτινες δὲν βελτιοῦσιν ἀμέσως τοὺς ἀνθρώπους. Τὴν ἐπιστήμην καὶ τέχνην ἐκλαμβάνουσιν ὡς ἐκφράσεις φιλαύτου ἀπολαύσεως καὶ φιλαύτου ματαιοφροσύνης. Ὁ Pater Mathew, ὁ ἱρλανδὸς ἀπόστολος τῆς ἐγκρατείας, διεκήρυττεν ὅτι τὰς γνώσεις, τὴν διανοητικὴν καὶ ἠθικὴν χειραφέτησιν ἐφοβεῖτο ὅσον καὶ τὰ οἶνοπνευματώδη ποτά.

Τὸ ζήτημα τῆς προόδου εἶνε ἐν τῶν σπουδαιοτάτων φιλοσοφικῶν προβλημάτων, ἡ δ' ἐξέτασις αὐτοῦ δὲν δύναται νὰ ἐνσφηνωθῇ ἐνταῦθα, ἐν παιδαγωγικῇ μελέτῃ· ἀρκούμεθα μόνον νὰ ὑποδείξωμεν διὰ γενικῶν γραμμῶν τὰς δύο ἀντιθέτους περὶ αὐτοῦ δόξας.

Κατὰ τὴν μίαν, ἡ εὐδαιμονία τοῦ γένους καὶ τῶν ἀτόμων αὐξάνεται δι' ἐργασίας ἐξυπηρετούσης τὸν πολιτισμόν. Ὅσοι μεγαλείτερα ὕλικά καὶ ἠθικά ἀγαθὰ παραχθῶσι, τόσῳ μεγαλύτερον κεφάλαιον διαχειρίζεται ἡ ἀνθρωπότης· ἡ ἄμεσος λοιπὸν ἀντίληψις, ἡ ἀπ' εὐθείας φιλανθρωπικὴ δράσις εἶνε ἄσχετος, ἀναγκαία δ' εἶνε ἡ ἐνεργὸς δράσις ἐν τῇ περιοχῇ τῆς ὕλικῆς καὶ ιδεώδους προαγωγῆς τῆς ἀνθρωπότητος.

Κατὰ τὴν ἑτέραν, ἡ φιλανθρωπικὴ δράσις εἶνε τὸ πᾶν· πολὺς πόνος καὶ δυστυχία πολλή βασανίζουν τὸν κόσμον καὶ τοῦτον, ἔχουν ἀνάγκην συντόνου βοήθειας, καὶ ἀπαιτοῦν ἄμεσον παραμυθίαν· τὸ τραῦμα χρίνει, αἱματηρόν, καὶ δὲν δύναται νὰ περιμένῃ, καὶ πρέπει νὰ ἐπιθεθῇ ἀμέσως. Ἡ ἐπιστήμη, ἡ τέχνη, ὁ πολιτισμὸς εἶνε πολυτελῆ ὄνειρα, ἀνωφελῶς μαρμαίρουςαι χίμαιραι, ἀλλ' ὁ ἄρτος, ἀλλ' ἡ στέγη, ἀλλὰ τὸ ἱατρικόν, αὐτὰ εἶνε ἡ πραγματικότης.

Κατὰ τῆς γνώμης ταύτης δύναται ν' ἀντιταχθῇ ὅτι ἡ τριαύτη φιλανθρωπία ἡ ἀποπνίγουσα τὰς δυνάμεις καὶ ὁρμάς τοῦ ἀνθρώπου, αἵ-

τινες ἔχουσι τὰ αὐτὰ τοῦλάχιστον δικαιώματα πρὸς τὴν πέψιν, εἶνε ἐναντία πρὸς τὴν ἀνθρωπίνην φύσιν, στενεύει μέχρις ἀσφυξίας τὸν ἀνθρώπινον βίον, καθιστᾷ αὐτὸν ἐνδεῆ καὶ οἰκτρόν. Ἡ ἀληθὴς φιλανθρωπία ὀφείλει νὰ κατανοῇ τὴν σημασίαν τῆς ἐλευθέρως ἀναπτύξεως τῆς ζωῆς καὶ νὰ ἐνθαρρύνῃ τὰς διαφόρους μορφὰς ὑφ' ἃς κινεῦνται καὶ ἐκδηλοῦνται αἱ ἀνθρώπινοι δυνάμεις. Ἄλλως τε μὴ ἡ ἐπιστήμη καὶ ἡ τέχνη δὲν ἐπιδρῶσιν ἐπὶ τῆς ὕλικῆς εὐημερίας τῆς ἀνθρωπότητος; Ἡ μεγαλουργὸς διάνοια, ἡ ἀσκητικὴ αὐταπαρνησία τοῦ ἐπιστήμονος καὶ τοῦ ἐφευρέτου μεταβάλλουν τοὺς ὅρους τῆς ἐργασίας, ἀνοίγουν νέους δρόμους εἰς τὴν ἀνθρωπίνην δραστηριότητα, ἐπιχέουν ἡδὺ βάλσαμον εἰς τὴν ἀνθρωπίνην συμφορὰν. Αἱ ἀνακαλύψεις τῶν ἀκεσιπόνων ναρκωτικῶν, ἡ τῆς ἀντισηπτικῆς μεθόδου τοῦ Λίστερ παραδείγματος χάριν, δὲν ἐπράυναν καὶ δὲν θὰ πρᾶύνωσι περισσότερον ἄλγος τῆς ἀνθρωπότητος παρ' ὅσον ὁ ὀξυλὸς μυριάδων ἐλεημόνων χειρῶν;

Ἄλλὰ καὶ κατὰ τῆς πρώτης θεωρίας ἐγείρονται ἀντιρρήσεις. Ἡ παραγωγή κεφαλαίου μόνον διὰ τὸ γένος δὲν ἀρκεῖ· τὸ σπουδαῖον εἶνε πῶς τὸ κεφάλαιον τοῦτο θὰ διανεμηθῇ εἰς τὰ μέλη τοῦ γένους. Ἄν κατὰ τὴν διανομὴν εὐρεθῶσιν ἄνθρωποι, ἀπερχόμενοι μὲ κενὰς τὰς χεῖρας, ἡ ἄμεσος βοήθεια καὶ ἡ ἄμεσος ἀντίληψις εἶνε ἀναγκαῖαι. Ἄλλως δὲ ἡ ἀθλιότης καὶ ἡ δυστυχία δὲν γεννῶνται μόνον ἐκ τοῦ πληθμελοῦς ὀργανισμοῦ τῆς κοινωνίας, ἀλλὰ καὶ ἐκ τῆς φορᾶς τῆς Φύσεως ἀνεξαρτήτως πάσης ἀνθρωπίνης ἐπιδράσεως καὶ ἀνθρωπίνης θελήσεως· ὅσον καὶ ἂν ἐπεκταθῇ ὁ πολιτισμός, εἶνε ἀδύνατον νὰ καταστείλῃ τὸν ροῦν τῆς ἀθλιότητος· ἡ πηγὴ τῆς συμφορᾶς ἀναδύει ἐκ τῶν σχέσεων τοῦ ἀνθρώπου ὡς φυσικοῦ ὄντος.

Αἱ δύο αὗται θεωρίαι συνδέονται ἀναποσπᾶστως μετὰ τῶν δύο καταστάσεων, ἃς συνεπάγεται ὁ περὶ ὑπάρξεως ἀγών· ἐν τῷ βίῳ, ὡς ἐν τῷ πολέμῳ, ὑπάρχουσι νικηταὶ καὶ ἡττημένοι· ὑπάρχουσιν οἱ χωροῦντες ἐμπρός, ἐν θριάμβῳ, καὶ οἱ κεκμηκότες, καὶ οἱ τραυματαῖαι, οἱ κείμενοι χαμαί, οἱ καταπατούμενοι ὑπὸ τῆς ὁρμῆς ἐμπρὸς στρατιᾶς καὶ συνθλιβόμενοι ὑπὸ τῶν βαρέων τροχῶν τῶν νικηφόρων τηλεβόλων. Ὁ βουδδισμὸς καὶ ὁ χριστιανισμὸς ἔστρεψαν τὸ βλέμμα των ἀποκλειστικῶς πρὸς τοὺς πάσχοντας, τοὺς ἔχοντας ἀνάγκην ἄρωγῆς· ἡ φιλοσοφία τῆς ἐξελίξεως ἀποκλειστικῶς πρὸς τοὺς ἀκμαίους, τοὺς ὀδεύοντας ἐπὶ τὰ πρόσω. Λεπτομερὲς ἔρευνα τοῦ ζητήματος θὰ μᾶς παρέσυρε μακράν· ἐνταῦθα ἀρκεῖ νὰ εἰπώμεν ὅτι τὰ δύο ταῦτα ἰδεώδη τῆς φιλανθρωπίας εἶνε δυνατόν νὰ συνδιαλλαγῶσι πρὸς ἄλληλα, ὅπως ἐπιτευχθῇ ἐπὶ τῆς

γῆς, ἐφ' ὅσον εἶνε δυνατόν, πραγματικὴ καὶ πλήρης προαγωγή τῆς ἀνθρωπίνης εὐδαιμονίας.

Ἀλλ' ὁ Τολστόη διὰ τοῦ ρωμαλέου του βραχίονος τὴν ἐτέραν τῶν θεωριῶν ἀρπάζων πλήττει δι' αὐτῆς, ὡς διὰ κριοῦ, βιαίως, ἀλλοφρόνως τὸ τεῖχος τοῦ πολιτισμοῦ, τῆς προόδου· μεθ' ὅλην ὁμῶς τὴν ὁρμὴν τῆς ἐφόδου αὐτὸ οὐδὲ κλονεῖται, τόσοι στερρά, κατεσκευασμένα διὰ τὴν αἰωνιότητα, εἶνε τὰ θεμέλιά του.

Ἐνῶ δὲ τὸν πόλεμον κηρύττει κατὰ τῶν προλήψεων, ἡ πανοπλία του μεθ' ἧς ἐπέρχεται κατ' αὐτῶν ἀποτελεῖται ἐκ προλήψεων. Ἰδοὺ πῶς χαρακτηρίζει τὴν καθεστῶσαν ἀγωγὴν : « Ἡ ἀγωγὴ εἶνε τάσις ἀτόμου τινὸς νὰ καταστήσῃ ἄλλο ὅποιον εἶνε αὐτὸ (ἡ τάσις τοῦ πένητος ὅπως σφετερισθῇ τὴν περιουσίαν τοῦ πλουσίου, ἡ ζηλοτυπία τοῦ γέροντος προσβλέποντος τὴν δροσεράν καὶ ρωμαλέαν νεότητα, ζηλοτυπία ἀναχθεῖσα εἰς ἀρχὴν καὶ εἰς θεωρίαν· ἔχω τὴν πεποίθησιν ὅτι ἂν ὁ διδάσκαλος ἀναπτύσσῃ τοιοῦτον ζῆλον ἐν τῇ ἀγωγῇ τοῦ παιδίου, πράττει τοῦτο, διότι εἰς τὸ βάθος τῆς τάσεως ταύτης ὑποκρύπτεται ζηλοτυπία κατὰ τῆς ἀγνότητος τοῦ παιδίου καὶ ἐπιθυμία νὰ τὸ ἴδῃ ὁμοιον πρὸς ἑαυτὸν, τουτέστι μᾶλλον διεφθαρμένον. »

Ἡ κεφαλὴ του, ἡ μεγάλη κεφαλὴ ἡ παραγαγοῦσα τὸν Πόλεμον καὶ τὴν Εἰρήνην, εἶνε τόσοι πλήρης τῆς προκαταλήψεώς του ὥστε ἄλλη ἰδέα δὲν δύναται νὰ εἰσχωρήσῃ : « Ὁ διδάσκαλος προσπαθεῖ νὰ περιβάλῃ τὸν μαθητὴν διὰ φραγμοῦ, ὃν νὰ μὴ δύνανται νὰ ὑπερβῶσιν αἱ ἐπιδράσεις τοῦ βίου. Πανταχοῦ ὑψοῦται περὶ τὸ σχολεῖον, εἶδος σινικοῦ τεύχους, ἡ σοφία τοῦ βιβλίου. »

Ἡ μομφὴ αὐτοῦ ὅτι ἐφ' ὅσον χωροῦμεν πρὸς τὸν πολιτισμὸν τὸ σχολεῖον ἀπομακρύνεται τοῦ βίου, δὲν εἶνε δικαία. Ἰσα ἴσα ἐν τῶν μεγαλειτέρων κατορθωμάτων, ἐφ' ᾧ ἐναθρύνεται ἡ νεωτέρα παιδαγωγικὴ, εἶνε ἡ πρὸς τὰς ἀνάγκας τοῦ βίου, τὸν προορισμὸν τοῦ ἀνθρώπου προσαρμογὴ τῆς ἀγωγῆς· ὅ,τι λέγει ὡς νέον ὁ Τολστόη ἔχει ἤδη ἐπὶ αἰῶνας ἀναμασσηθῇ τὸ ὀχύρωμα, τὸ ὅποιον προσπαθεῖ νὰ κυριεύσῃ εἶνε πρὸ πολλοῦ ἐγκαταλελειμμένον ὑπὸ τοῦ ἐχθροῦ, ἡ δὲ σημαία ἦν προσπαθεῖ νὰ στήσῃ, μετὰ τόσοι ἀγῶνος, κυματίζει ἤδη πρὸ πολλοῦ ἐπὶ τοῦ νεωτέρου σχολείου. Ἀπὸ τοῦ 1524 ὁ Λούθηρος ἔρρηξε τὴν ἐντονον κραυγὴν, ἣτις ἰσχυρῶς ἀντήχησεν ἀνά τὴν Γερμανίαν « Die Schule soll nicht für die Schule, sondern fürs Leben erziehen ». (Τὸ σχολεῖον πρέπει νὰ παιδαγωγῇ ὄχι διὰ τὸ σχολεῖον ἀλλὰ διὰ τὸν βίον). Ὁ δὲ Ρουσσὸ διὰ τῆς πυρώδους εὐγλωττίας του καὶ οἱ Φιλανθρωπικοὶ

διὰ τῶν διδακτικῶν πειραμάτων των ἤνοιξαν ἀναπεπταμένως τὰς θύρας τοῦ σχολείου εἰς τὸν βίον.

Ὁ Τολστόη ἀφορμώμενος ἐκ τῆς ἀρχῆς «ὅτι ἡ σοβαρὰ ἐκπαίδευσις ἀποκτᾶται ὄχι διὰ τοῦ σχολείου ἀλλὰ διὰ τῆς ζωῆς», ἀντιτάσσει εἰς τὰ ἀνίσχυρα μαθήματα, καὶ εἰς τὰς ἀγόνους σπουδὰς τοῦ κυρίως σχολείου, τὴν αὐτόματον σχολήν, τὴν τῶν ὁδῶν, τῶν θεάτρων, τῶν ἐφημερίδων.

Ἐκ πρώτης ὀψεως θὰ ἐνόμιζε τις ὅτι ζητεῖ τὴν πρόρριζον κατάργησιν τῶν σχολείων. Ὅχι! θέλει μὲν τὴν κατάργησιν αὐτῶν, ἀλλὰ μόνον τῶν ἐπισήμων· ἀντ' αὐτῶν δὲ ὀνειροπολεῖ σχολεῖα, ὡς ἐκαῖνο, ὅπερ αὐτὸς συνέστησεν ἐν Γιάσνάγια-Πολιάνα, ἄνευ κανονισμοῦ, ἄνευ προγράμματος, ἄνευ πειθαρχίας.

«Ἐκαστος κάθεται ὅπου θέλει, ἐπὶ τῶν θρανίων, ἐπὶ τῶν γραφείων, χαμαί, ἐπὶ τῆς ἐξεχούσης σανίδος τῶν παραθύρων. Οἱ ἐκ τοῦ χωρίου φίλοι τοποθετοῦνται πάντοτε πλησίον ἀλλήλων. Ὅταν τις ἐξ αὐτῶν ἐκλέξη γωνίαν τινά, ὅλοι οἱ σύντροφοί του ὠθοῦντες, ὀλισθαίνοντες ὑπὸ τὰ θρανία ἔρχονται καὶ κάθηνται ὁ εἰς πλησίον τοῦ ἄλλου.... Ὅταν ὁ διδάσκαλος ἔλθῃ εἰς τὸ πρῶτον μάθημα, ὅλοι οἱ μαθηταὶ περιτριγυρίζουν αὐτὸν πέριξ τοῦ μαυροπίνακος ἢ ἐπὶ τῶν θρανίων. Ἄλλοι εἶνε πλαγιασμένοι, ἄλλοι κάθηνται ἐπὶ τοῦ γραφείου τῶν θρανίων περὶ τὸν διδάσκαλον».

Διδακτικὸν διάγραμμα, προδιαγεγραμμένον σχέδιον, μέθοδος, σύστημα, ἐμπνέουσιν ἀκατανίκητον ἀποστροφὴν εἰς τὸν Τολστόη. «Οὐδεὶς τῶν μαθητῶν φέρει τι μεθ' ἑαυτοῦ εἰς τὸ σχολεῖον, οὔτε βιβλίον, οὔτε τετράδιον. Καὶ ὄχι μόνον εἰς τὰς χεῖράς των δὲν φέρουσι τίποτε, ἀλλ' οὐδ' ἐντὸς τῆς κεφαλῆς των ἔχουσί τι νὰ φέρωσι. Δὲν ὑπάρχει μάθημα. Ὅ,τι χθὲς ἐδιδάχθη ὁ μαθητὴς δὲν εἶνε ὑποχρεωμένος ν' ἀπασχολῇ μὲ αὐτὸ σήμερον τὴν κεφαλὴν του».

Ἐκ τοῦ χάους καὶ τῆς συγχύσεως, διὰ μόνης τῆς ἐνεργείας τῶν φυσικῶν δυνάμεων, θὰ παραχθῇ πλήρης τάξις ὅπως ἐν τῷ κόσμῳ τῶν Ἐπικουρείων ἢ κοσμικὴ τάξις ἀπορρέει ἐκ τῆς τύχης, ἐκ τῆς μηχανικῆς συναρμογῆς τῶν ἀτόμων τῆς ὕλης, ἄνευ τοῦ ἐλαχίστου τελεολογικοῦ λόγου.

«Τὸ σχολεῖον (τὸ ἰδικόν του) ἀνεπτύχθη ἐλευθέρως διὰ μόνης τῆς ἐφαρμογῆς τῶν ἀρχῶν, αἵτινες ἐτέθησαν καὶ ὑπὸ τῶν διδασκάλων καὶ ὑπὸ τῶν μαθητῶν. Μεθ' ὅλην τὴν ἐξουσίαν τοῦ διδασκάλου ὁ μαθητὴς εἶχε τὸ δικαίωμα νὰ μὴ φοιτᾷ εἰς τὸ σχολεῖον ἢ καὶ φοιτῶν νὰ μὴ ἀκούῃ τὴν διδασκαλίαν τοῦ διδασκάλου..... «Κατὰ τὴν γνώμην

μου ἡ ἐξωτερικὴ αὕτη ἀταξία εἶνε ὠφέλιμος, ἀπαραίτητος, ὅσον παρά-
 ξενος, ὅσον ὀχληρὰ καὶ ἂν φαίνεται εἰς τὸν διδάσκαλον. Πρῶτον ἡ
 ἀταξία αὕτη, ἡ ἐλευθέρα τάξις, φαίνεται εἰς ἡμᾶς φοβερά, διότι
 εἴμεθα συνειθισμένοι εἰς ἄλλο, ὅλως διάφορον σύστημα, καθ' ὃ καὶ ἡμεῖς
 ἀνατράφημεν. Δεύτερον ἐν τούτῳ ὡς καὶ ἐν πολλοῖς ἄλλοις ἡ χρῆσις
 τῆς βίας στηρίζεται εἰς ἁρμηνεῖαν τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως ἀλόγιστον
 καὶ ἀσεβῆ. Νομίζομεν ὅτι οὐδὲν πλὴν τῆς βίας δύναται νὰ περιορίσῃ
 τὴν ἀταξίαν, ἐν ᾧ ἀρκεῖ νὰ περιμείνωμεν ὀλίγον καὶ θὰ ἴδωμεν αὐτὴν
 νὰ καταπαύσῃ ἀφ' ἑαυτῆς καὶ νὰ μεταβληθῇ εἰς πολὺ καλλιτέραν καὶ
 σταθερωτέραν ἐκείνης, τὴν ὁποίαν ἡμεῖς διὰ τῆς βίας ἠθέλομεν ν' ἀπο-
 καταστήσωμεν».

Ἀντιθέτως δὲ πρὸς τὰς ὑγιεῖς νεωτέρας ἀρχὰς τὰς παραδεχομένας
 τὸ σχολεῖον πρὸ παντὸς παιδαγωγεῖον, ἤθους μορφωτήριον, καὶ ὄχι ἀ-
 πλῶς διδακτήριον, ἐργαστάσιον γνώσεων στρωννυσὼν τὸν ἐπάνω ἔρ-
 ρον, ὅστις εἰς οὐδεμίαν εὐρίσκεται συγκοινωνίαν μετὰ τοῦ κατωτέρου,
 γνώσεων αἵτινες οὐδόλως ἐπιδρῶσιν ἐπὶ τῆς καρδίας, ἐπὶ τοῦ χαρακτῆ-
 ρος, ἐπὶ τῆς βουλήσεως, ἀντιθέτως πρὸς τὴν θεμελιώδη ιδέαν τῆς ἐπι-
 στημονικῆς παιδαγωγικῆς περὶ τοῦ σχολείου, ὃ Τολστόη ἀποφαίνεται
 εἶμαι πεπεισμένος ὅτι τὸ σχολεῖον δὲν πρέπει νὰ ἐπεμβάινῃ εἰς τὴν
 ἀνατροφὴν, ἥτις εἶνε κύριον ἔργον τῆς οἰκογενείας· ὅτι τὸ σχολεῖον δὲν
 πρέπει μήτε νὰ τιμωρῇ, μήτε ν' ἀμείβῃ, διότι δὲν ἔχει τὸ δικαίωμα τοῦ-
 το, ὅτι ἡ ἀρίστη παιδονομία καὶ διοίκησις αὐτοῦ εἶνε ν' ἀφήνῃ εἰς τοὺς
 μαθητὰς ἀπόλυτον ἐλευθερίαν νὰ μανθάνωσι καὶ νὰ συμβιβάζωνται με-
 ταξὺ των ὡς φαίνεται εἰς αὐτοὺς καλλίτερον. Εἶμαι πεπεισμένος περὶ
 τούτου, καὶ ὅμως αἱ ἀρχαῖαι ἐξεῖς τῶν ἐκπαιδευτηρίων διαμένουσι
 τόσον ἰσχυραὶ ἐν ἡμῖν ὥστε ἐν τῷ σχολείῳ τῆς Γλασνάιας Πολιάνας
 πολλάκις ἀκόμη παραβαίνομεν τὸν κανόνα τοῦτον.»

Ἡ ἀναρχία, ἥτις ἐμπνέει τὸ ἐκπαιδευτικὸν ὡς καὶ τὸ κοινωνικὸν
 σύστημα τοῦ Τολστόη (ἂν δύναται νὰ ὀνομασθῇ σύστημα ἡ ἀρνησις
 παντὸς συστήματος) οὐδαμοῦ ἐκφαίνεται τόσον ἰσχυροῦς ὡς ὅσον
 ἐν τῷ ἀκόλουθῳ ἐπεισοδίῳ.

Εἰς μαθητὴς εἶχε κλέψῃ λουγδουνικὴν λάγνητον ἐκ τοῦ μουσείου τῆς
 φυσικῆς τοῦ σχολείου. Ὅτε ἀνεκαλύφθη, ὁ ὁρισμὸς τῆς ποινῆς ἀνετέθη
 εἰς τοὺς συμμαθητὰς του. Οἱ μὲν ὥρισαν τὴν μαστίγωσιν, ζητοῦντες
 αὐτοὶ νὰ μαστιγώσωσι τὸν ἐνοχον, ἄλλοι προέτειναν νὰ ἐπικολλήσωσι
 πινακίδα μετὰ τὴν ἐπιγραφὴν κλέπτῃς. Ἐξετελέσθη ἡ δευτέρα τιμωρία.

Ἀλλὰ μετὰ τινὰς ἡμέρας τὸ παιδίον ἔκλεψεν εἰκοσι καπίκια ἐκ τοῦ

δωματίου τοῦ διδασκάλου, καὶ συνελήφθη ἐπ' αὐτοφώρῳ. Ἄς ἀκούσωμεν τώρα τὸν Τολστόη :

«Προσέγραψαν πάλιν τὴν ἀτιμωτικὴν ἐπιγραφὴν· ἐγὼ ἐνουθέτησα τὸν μαθητὴν, ὅπως κάμνουν εἰ διδάσκαλοι· ἐν παιδίον φλύαρον εὕρισκόμενον ἐκεῖ ἤρχισεν ἐπίσης νὰ νουθετῇ, ἐπαναλαμβάνον λόγους, τοὺς ὁποίους θὰ ἤκουσε βέβαια ἀπὸ τὸν πατέρα του, ὅστις ἦτο θυρωρός.

«—Ἐκλεψε μιὰ, ἐκλεψε δύο, ἔλεγε μὲ φωνὴν σοβαράν· θ' ἀποκτήσῃ πλεῖα τὴν συνήθειαν!...

«Τοῦτο μὲ ἠρέθισεν. Ἡσθάνομην ὀργὴν κατὰ τοῦ νουθετοῦντος. Παρετήρησα τὴν μορφήν τοῦ τιμωρουμένου. Βλέπων αὐτὴν ὠχροτέραν, ἀλγεινότεραν, ἀγριωτέραν, ἐνθυμήθην, ἀγνοῶ διατί, τοὺς δεσμώτας, καὶ τόσον ἰσχυρὰ ἐξηγέρθη ἐν ἐμοὶ ἡ συνείδησίς μου διὰ τὴν ὑβριστικὴν ταύτην διαγωγὴν μας, ὥστε ἀπέσπασα τὴν ἐπιγραφὴν καὶ εἶπα εἰς τὸν ἔνοχον νὰ ὑπάγῃ ὅπου θέλει.

«Αἰφνιδίως ἠσθάνθην βαθύτατα ὅτι οὐδὲν δικαίωμα εἶχον νὰ βασανίζω τὸ ἀτυχὲς ἐκεῖνο παιδίον... Τὸ παιδίον ἐκλεψε καὶ ἐγὼ ἐπιρράπτω ἐπ' αὐτοῦ πινακίδα μὲ τὴν λέξιν κλέπτῃς!... Πρὸς τί ; Διὰ νὰ τὸ τιμωρήσω διὰ τῆς κατασχύνης· θὰ εἴπῃ τις. Ἄλλ' εἶνε βέβαιος ὅτι ἡ κατασχύνη καταστρέφει τὴν πρὸς τὸ κλέπτειν τάσιν ;

«Ἄς ἀφήσωμεν εἰς τὸν κόσμον τὸν λεγόμενον πρακτικόν, εἰς τὸν κόσμον τῶν Παλμερστώνων καὶ τῶν Κάιν, εἰς τὸν κόσμον, ὅστις θεωρεῖ λογικόν ὅχι ὅ,τι εἶνε λογικόν, ἀλλ' ὅ,τι εἶνε πραγματικόν, ἃς ἀφήσωμεν εἰς τοὺς ἀνθρώπους ἐκείνους ν' ἀντιποιῶνται τὸ δικαίωμα καὶ τὸ καθήκον τοῦ τιμωρεῖν. Ὁ ἡμέτερος παιδικὸς κόσμος, ὄντων ἀπλῶν καὶ ἐλευθέρων, πρέπει νὰ μείνῃ καθαρὸς ἀπὸ τοῦ ψεύδους, ἀπὸ τῆς ἐνόχου πίστεως εἰς τὴν νομιμότητα τῆς ποινῆς, ἐξ ἧς θὰ προέκυπτεν ἡ πεποίθησις ὅτι ἡ ἐκδίκησις εἶνε δικαία ἀφ' οὗ τὴν ὀνομάσωμεν ποινὴν.»

Ὁ Τολστόη ἐν τῇ μέθῃ τῆς ἐλευθερίας, ἀτίθασσος πρὸς πᾶν κύρος, ἀρνεῖται διαρρήδην εἰς τὸ Κράτος τὸ δικαίωμα τῆς παρεμβάσεως εἰς τὴν ἐκπαίδευσιν τῆς νέας γενεᾶς. Ἄλλ' ἡ νεωτέρα ἐπιστήμη δὲν συμφωνεῖ μετ' αὐτοῦ.

Τὸ δικαίωμα τῆς οἰκογενείας ἀνεγνωρίσθη πλέον περιφανῶς, αἱ δ' ἐπ' αὐτῆς ἀξιώσεις τοῦ Κράτους δὲν διαμφισβητοῦσι τὸ δικαίωμα τοῦτο· ἀλλὰ τὸ Κράτος ἔχει τὸ δικαίωμα τοῦ ἐποπτεῦειν τὴν οἰκογένειαν, τὸ δὲ δικαίωμα τοῦτο ἐκπηγάζει ἐνθεν μὲν ἐκ τῆς ἀποστολῆς αὐτοῦ τοῦ προστατεύειν τοὺς ἀσθενεῖς, ἐνθεν δὲ διότι τὸ μέλος τῆς οἰκογενείας εἶνε συγχρόνως καὶ μέλος τοῦ Κράτους. Εἰς τὰς ταπεινὰς βαθμίδας

τοῦ πολιτισμοῦ ὁ πατήρ εἶχεν ἀπόλυτον δικαίωμα ζωῆς καὶ θανάτου ἐπὶ τοῦ τέκνου, ἠδύνατο νὰ τὸ πωλήσῃ ἢ τὸ φονεύσῃ, ἀνεξελέγκτως. Ἀλλὰ τὸ Κράτος ὑπερασπίζει τὸ πρὸς ὑπαρξίν δικαίωμα τοῦ ἀγεννήτου ἢ νεογεννήτου παιδίου καὶ δὲν ἐπιτρέπει εἰς οὐδέν· νὰ θεωρήσῃ ἄλλο ἄτομον ἢ περιττὸν ἢ ἀνίκανον εἰς τὸ νὰ ζῇσιν. Ἐχει ὁμοίως τὸ δικαίωμα τοῦ ἐφορᾶν τὴν πνευματικὴν μόρφωσιν τῶν παιδίων, διότι, ἄλλως, τὸ παιδίον, ἀνδρωθέν, δὲν θὰ καταστῇ ἱκανὸν νὰ ἐκπληρώσῃ τὴν ἀποστολὴν αὐτοῦ ὡς πολίτου. Ἄν ὁ γονεὺς δὲν θέλῃ νὰ στείλῃ τὸ τέκνον του εἰς τὸ σχολεῖον, ἀξιῶν νὰ βοηθῇ αὐτόν εἰς τὸ ἔργον του, τὸ Κράτος ὑπερασπίζεται τὸ παιδίον κατὰ τοῦ γεννήτορος καὶ ἀνφροντίζει ὁ γονεὺς, πάλιν τὸ Κράτος μεριμνᾷ περὶ τοῦ ποσοῦ τῶν δοθησομένων εἰς τὸν μέλλοντα πολίτην γνώσεων.

Ὁ δυσχυριζόμενος ὅτι τὸ Κράτος καταπατεῖ τὸ δικαίωμα τῆς οἰκογενείας, ὀφείλει νὰ παραδεχθῇ, κατ' ἀνάγκην, ὅτι τὸ παιδίον δὲν ἔχει κινὲν δικαίωμα, δυνάμενον νὰ παραβλαφθῇ ἐξ ἀμαθείας ἢ ἀδιαφορίας ἢ ἰδιοτελείας τῶν γονέων. Ἡ πείρα ἀποδεικνύει ὅτι ὁ ἔλεγχος οὗτος οὐδαμῶς εἶνε περιττός· εἶνε δ' ἀναντίρρητον ὅτι κεῖται ἐν τῇ περιοχῇ τῶν καθηκόντων τοῦ Κράτους· ἡ μεγαλειτέρα κοινωνία—τὸ Κράτος—παρεμβαίνει, ἂν ἡ μικροτέρα—ἡ οἰκογένεια—δὲν ἐκπληροῖ τὸ ἔργον τῆς παρεμβάσεως χάριν τοῦ δικαιώματος τοῦ τέκνου.

Ἀλλὰ κατὰ τὸν Τολστόη μόνος ὁ λαὸς ἔχει τὸ δικαίωμα νὰ μεριμνήσῃ περὶ τῆς διοργανώσεως τῶν σχολείων του· αὐτὸς μόνος ἔχει τὸ δικαίωμα νὰ ἐκλέξῃ τοὺς διδασκάλους του, νὰ τοὺς πληρώσῃ διὰ τὸν κόπον τῶν ὅπως αὐτὸς θέλει, νὰ τοὺς μισθώσῃ δι' ἓνα ἢ περισσοτέρους μῆνας. Τὸ Κράτος ἐπιβάλλει ὡς σχολεῖα οἰκίας λιθίνας καὶ δαπανηράς· ἀλλ' ὁ λαὸς δὲν θέλει· πρέπει ν' ἀφεθῇ ἐλεύθερος νὰ ἰδρύσῃ τὸ αὐτόνομον σχολεῖόν του ὅπου τῷ ἄρ᾽ ἐσκεῖ ἐντὸς καπηλείου, ἐντὸς σιτοβολῶνος· ἡ διδασκαλία ἔς γίνεται ἐντὸς ὀρνιθῶνος, ἀδιάφορον, ἀρκεῖ νὰ γίνεται καλὴ.

Ἀλλ' ἄρ' ἔρ' γε τὰ μέσα τῆς στρατολογίας τῶν διδασκάλων τὰ ὑπὸ τοῦ Τολστόη προτεινόμενα εἶνε τοιαῦτα ὥστε ν' ἀποτελέσωσιν ἐγγύησιν περὶ τῆς ποιότητος τῆς διδασκαλίας καὶ τῆς ποιότητος τῶν διδασκόντων; Τὸ ἀκατανίκητον μῖσός του κατὰ πάσης τάξεως ἐξάπτει αὐτόν καὶ κατὰ τῶν διδασκαλείων, ὅπου καλλιεργεῖται τὸ μίσημα τῆς μεθόδου. Τὰ καταγώγια ταῦτα τῆς στρεβλώσεως τοῦ ἀνθρωπίνου ἥθους αἱ βαστίλλαι αὗται τῆς διανοητικῆς τυραννίας πρέπει νὰ κατεδαφισθῶσι. Διὰ τὴν διδασκαλίαν, ὡς αὐτὸς τὴν ἐννοεῖ, δὲν χρειάζεται προπαρασκευὴ· ὁ πρῶτος τυχὼν ἀρκεῖ· καὶ κανδύλανάπτῃς, εἰς ἀφεθείς

στρατιώτης, εἰς διαβάτης οἷος δῆποτε· ἀρκεῖ νὰ ἡξεύρῃ ἀνάγνωσιν καὶ γραφὴν καὶ νὰ μὴ παρυσιάζῃ τι ὑποπτον» καὶ ὁ ἄγνωστος θὰ συμφωνηθῇ τόσα τὸν μῆνα.

Ἡ κατὰ τῆς διοργανώσεως ἀπέχθεια, τὸ κατὰ τῆς τάξεως πείσμα παραφέρουν πολὺ μακρὰν τὸν ρῶσσον μεταρρυθμιστήν· μετ' ἀνησυχίας δὲ δύναται τις νὰ ἐρωτήσῃ τί θὰ εἶνε τὰ σχολεῖα ταῦτα τῶν χωρίων παραδεδομένα εἰς ἀγνώστους διαβάτας, παραδεδομένα εἰς τὴν τύχην, ἐκτεθειμένα νὰ πέσωσιν εἰς τὰς χεῖρας τῆς ἀμαθείας καὶ τῆς ἀνηθι-κότητος.

Ὅσον εἰλικρινῆς εἶνε ὁμολογῶν ὅτι εἶνε «ἀπηλλαγμένος τῆς προλήψεως τῆς προόδου!»· διὰ τοῦ σχολικοῦ συστήματος τοῦ Τολστόη, στρεφόμεθα αἰῶνας ὀπίσω, ὀπίσω πρὸς τὴν βαρβαρότητα. Οὐδεμία ἐγγύησις περὶ τοῦ ἔργου τῆς ἀγωγῆς. Οὐδεμία ἐνότης. Ἐκαστος διδάσκαλος θὰ διδάσκῃ κατὰ βούλησιν ἢ μᾶλλον κατὰ τὴν βούλησιν τῶν γονέων τῶν μαθητῶν, τῶν ὁπείων ἢ θέλησις—θὰ ἔλεγον αἱ ἰδιοτροπίαι ἂν ἦτο δυνατόν ὁ ἀναμάρτητος λαὸς, ὁ ὑπέροχος καὶ σεβαστὸς λαὸς τοῦ Τολστόη νὰ ἔχῃ ἰδιοτροπίαν—θ' ἀντικαταστήσῃ πάντα ἐπιστημονικὸν κανόνα ἀπορρέοντα ἐκ τῆς μελέτης τῆς ἀνθρωπίνης ψυχῆς, θ' ἀντικαταστήσῃ τὴν διὰ τῶν αἰώνων οὐχὶ τυχαίως ὡς γήλοφον ἐκ παντοίων ἐκριπτομένων σαρωμάτων σωρευθεῖσαν, ἀλλὰ συστηματικῶς, σκοπίμως, μεθ' ὑπομονῆς, ὡς στερεὸν καὶ μεγαλοπρεπὲς κτίριον ἀνεγερθεῖσαν, πείραν.

Μία τῶν πολλῶν ἀντιφάσεων τοῦ Τολστόη εἶνα ὅτι ἐν ᾧ θεωρεῖ τὴν πείραν ὡς τὴν ἀσφαλεστάτην μέθοδον καὶ ἐπιχειρεῖ πειράματα, ὡς διὰ τὴν ἀνάγνωσιν, ἐπὶ παραδείγματι, πρὸς ἐξακρίβωσιν τῆς τελειότερας μεθόδου, περιφρονεῖ τῶν ἄλλων τὰ πειράματα, ἀρνεῖται τῶν ἄλλων τὴν πείραν· καὶ φρονεῖ ὅτι ἀρχίζει αὐτὸς ἐκ νέου τὸ ἔργον τῆς διδακτικῆς. Ἀλλ' ἡ παιδαγωγικὴ *instauratio magna* αὐτοῦ δὲν θὰ γείνη ρηξικέλευτος ὡς ἡ τοῦ Βάκωνος, ἥτις ἐζήτει τὴν κατακρήμνισιν τῶν τεσσάρων «εἰδώλων» καὶ ἰδίως τῶν ἐπικινδυνωτάτων *idola theatri*, τούτέστι τῶν ἰδεῶν τῶν ἐπὶ τοῦ κύρους τῆς παραδόσεως μόνον στηριζομένων, νοσηρῶν ἀναθυριάσεων ἐκ τῶν σελίδων τῶν βιβλίων ἀνερχομένων, καὶ ἀπορροφωμένων παθητικῶς ὑπὸ τῶν ἐγκεφάλων. Τὸ παιδαγωγικὸν ἔργον τοῦ Τολστόη, καίπερ πρὸ τριακονταετίας δημοσιευθέν, οὐδόλως ἐπέδρασεν ἐπὶ τῆς παιδαγωγικῆς ἐπιστήμης· βραδύτατα, μόλις πρὸ τεσσάρων πέντε ἐτῶν εἰσῆλθεν ἐν μεταφράσει εἰς Γαλλίαν, καὶ τοῦτο διότι προεπορεύθησαν τὰ φιλολογικὰ αὐτοῦ ἀριστουργήματα, τὰ ἐπενεγκόντα ἐκρήξεις θαυμασμοῦ, καὶ ἐλκύσαντα τὸ ἐνδιαφέρον πρὸς πᾶσαν ἐκδήλωσιν τοῦ πνεύματος αὐτοῦ, ἔστω καὶ παραδοξολογία. Οὐδ'

ἐντὸς τῆς Ρωσσίας οὐδ' ἐκτὸς αὐτῆς μετέβαλον τίποτε, αἱ παιδαγωγικαὶ ἀρχαὶ τοῦ Τολστόη. Προῦ εἶνε ὁ κλονισμὸς ὃν ἐπήνεγκε, τὸν παρελθόντα αἰῶνα, ὁ Ρουσσώ διὰ τοῦ Αἰμιλίου του ; Ὁ μέγιστος τῶν νεωτέρων φιλοσόφων Κάντ, ὁ ἐπὶ δεκαετηρίδας μετ' ἀδικταρχάκου τάξεως τὴν αὐτὴν ὥραν καθ' ἐκάστην ἐγειρόμενος τῆς κλίνης, καπνίζων τὴν καπνοσύριγγά του, πίνων τὸν καφέν του, συγγράφων, διδάσκων ἐν τῷ Πανεπιστημίῳ, κάμνων τὸν περίπατόν του, καὶ διὰ τοῦτο χρησιμεύων εἰς τοὺς κατοίκους τῆς Κενιξβέργης ὡς χρονόμετρον — διότι ἦτο ἐπίσης ἀκριβὴς εἰς τὰς κινήσεις του ὡς τὸ ἐπὶ τοῦ κωδωνοστασίου ὡρολόγιον — ἀπαξ μόνον εἰς τὴν ζωὴν του, δύο ἢ τρεῖς ἡμέρας, δὲν ἐφάνη τὴν ὠρισμένην τοῦ περιπάτου ὥραν· εἶχε δεσμεύσῃ αὐτόν, τὸ ἔργον τοῦ Ρουσσώ, τὸ ὑποῖον βραδύτερον ὁ Γκαϊτε ἀπεκάλεσε *das Naturevangelium der Erziehung*. Ἐν Γαλλίᾳ τὸ Παρλαμέντον συνεδρίαζε διὰ τὸ φοβερόν ἔργον καὶ κατεδίκαζεν αὐτὸ εἰς τὴν διὰ τοῦ πυρὸς ἐξόντωσιν, ἐν ᾧ ὁ ἀρχιεπίσκοπος τῶν Παρισίων ἐξεσφενδύνα αὐτό, ὡς νὰ μὴ ἤρκει τὸ ἐπὶ τῆς γῆς πῦρ, εἰς τὸ πῦρ τῆς κολάσεως. Τὸ ἔργον τοῦ Τολστόη οὔτε τοιούτων θριάμβων ἠξιώθη, οὔτε τριούτων ἐκδικήσεων.

Ἄλλ' ἂν αἱ θεωρητικαὶ αὐτοῦ ἀπάπειραι εἶνε φαντασιοπληξίαι, ὅχι ὀλίγαι τῶν ἐπὶ μέρει αὐτοῦ παρατηρήσεων εἶνε ἀκριβεῖς, καὶ ὅχι ὀλίγαι τῶν μομφῶν αὐτοῦ δίκαιαι.

Ἡ χλεύη του καταδιώκει ἰδίως τὴν γερμανικὴν παιδαγωγικὴν· ἡ δὲ κατ' αὐτῆς ὀργή του εἶνε ἐνίοτε διασκεδαστικωτάτη. «Εὐθύς ὡς οἱ γονεῖς, ἡ ἀπλῶς ὀρθοφρονοῦντες ἄνθρωποι, ἀσχολούμενοι περὶ τὰ τῆς ἐκπαιδεύσεως ἐκφράσωσιν ἀμφιβολίαν περὶ τῆς ἀξίας τῶν μέσων τούτων, τοῖς λέγουσιν : Καὶ ὁ περίφημος Πεσταλότσης, καὶ ὁ Δένζελ, καὶ ὁ Βάιτς, καὶ ἡ μεθοδική, καὶ ἡ διδακτικὴ, ἡ συγκέντρωσις :

«Καὶ οἱ γονεῖς ὑψοῦσι τὰς χεῖρας πρὸς οὐρανὸν λέγοντες :

— ὦ, ὁ θεὸς νὰ τοὺς εὐλογῇ· αὐτοὶ ξεύρου καλλίτερα !

Δὲν συγχωρεῖ εἰς τὰς γερμανικὰς μεθόδους ὅτι δαπανῶσι πολὺν χρόνον ὅπως διδάξωσιν εἰς τὰ παιδιά πράγματα γνωστὰ ἤδη εἰς αὐτά.

«Τὸ πρῶτον καταφανέστατον πρᾶγμα εἶνε ὅτι τὰ πράγματα ταῦτα ἀποτείνονται εἰς φανταστικὰ παιδιά, εἰς παιδιά ὕμνια τῶν ὑποκρίσεων, ἐγὼ τοῦλάχιστον δὲν εἶδα, εἰς ὅλην τὴν ρωσικὴν αὐτοκρατορίαν... Παιδιά μικρότερα τῶν δύο ἐτῶν ἠξεύρου αὐτὰ τὰ πράγματα... Ἴσως παιδιά Ὀυεντόπων, ἢ Νέγγρων, ἴσως μερικοὶ γερμανόπαιδες ἡμποροῦν ν' ἀγνοοῦν ὅσα τοὺς διδάσκουσιν εἰς τὰς συνδιαλέξεις ταύτας· ἀλλὰ τὰ παιδιά τῶν ρώσων, ἐξαίρεσι τῶν ἡλιθίων, ἠξεύρου ὅλα, ἅμα τῇ εἰσόδῳ των εἰς

τὸ σχολεῖον τί σημαίνει κάτω, ὑψηλά, τί εἶνε θρανίον καὶ τί τράπεζα».

Ἐχει δίκαιον κηρυττόμενος ὑπὲρ τοῦ σεβασμοῦ τῆς ἰδιοφυΐας τῶν μαθητῶν, φοβούμενος τὴν ὑπὸ τοῦ σχολείου διαστροφὴν τῆς πρωτοτυπίας τοῦ χαρακτῆρος, τὴν ἐξάπλωσιν πάντων ἐπὶ τῆς κλίνης τοῦ Προκρούστου, ἣτις λέγεται ὁμοιομορφία. Ἀλλὰ καὶ τοῦτο τὸ ζήτημα εἶνε ἐξηνητλημένον. Ἡ κατὰ τῆς Chablonisirung, τουτέστι τῆς ὁμοιομορφίας τῆς ἀγωγῆς, τῆς ἀποστήξεως ὅλων τῶν ψυχῶν εἰς ἓνα τύπον σφοδρὰ ἐπίθεσις τῆς παιδαγωγικῆς εἶνε πολὺ παλαιότερα τῶν βιβλίων τοῦ Τολστόη.

Ἐν τῷ συνόλῳ, τὸ σύστημα αὐτοῦ εἶνε ὅχι μόνον αὐθαίρετον ἀλλὰ καὶ ἀδύνατον νὰ πραγματωθῇ· εἰκονοκλάστης τοῦ κύρους τῆς διανοήσεως καὶ τῆς μακρᾶς τῶν αἰώνων πείρας τῆς συμπυκνωθείσης εἰς ἐπιστημονικὴν θεωρίαν, ὡς μόνον εἶδωλον πρὸ τοῦ ὁποίου γονυπετεῖ εὐσεβᾶστως ἀνιδρύει τὸ λαϊκὸν ὀρμέμφυτον. Καὶ ἐν τούτοις ὁ λαὸς οὗτος, οὗ ἡ κρίσις εἶνε ἀλλάθητος καὶ ἀνέκκλητος εὐρίσκεται ἐν τῇ σκοτίᾳ, οἱ ὀφθαλμοὶ τοῦ δὲν βλέπουσιν, ἔχει ἀνάγκην παιδείσεως ὡς αὐτὸς οὗτος ὁμολογεῖ μὲ πόνον «ὅπως τὸ ἀποξηρανθὲν χόρτον ἔχη ἀνάγκην ὀλίγου ὕδατος»· «ὁ λαὸς ἀγνοεῖ τὰς ἀνάγκας του, ὅλοι τὰς ἀγνοοῦν· αἱ ἀνάγκαι τοῦ λαοῦ εἶνε καὶ θὰ μένουν ἄγνωστοι».

Διὰ τῆς καταργήσεως τῆς ἀγωγῆς—διότι ἡ παιδαγωγικὴ αὐτοῦ εἶνε κατάργησις τῆς ἀγωγῆς—ζητεῖ νὰ κρημνίσῃ τὴν ἀνθρωπότητα εἰς τὴν τύχην καὶ εἰς τὸ ἄγνωστον, ν' ἀφήσῃ ἐλεύθερα τὰ σκοτεινὰ ὀρμέμφυτα τοῦ ἀνθρώπου, ν' ἀπολύσῃ ἀγνώστους δυνάμεις....

Παράδοξος ὄντως παρασκευὴ πρὸς τὸν διωργανωμένον, τὸν νόμιμον βίον τῶν εὐρωπαϊκῶν κοινωνιῶν, ἡ σχολικὴ ἀναρχία ἣν ἀνακηρύττει. Εἶνε ἀληθὲς ὅτι ὀνειροπολεῖ ὁμοίως κοινωνίαν ἄνευ δικαστῶν, ἄνευ φυλακῶν, ἄνευ στρατῶν, σχεδὸν ἄνευ νόμων. Ἀλλ' ἀκόμη ἀπέχομεν πολὺ τοῦ ὀνείρου τούτου· ἡ δ' ἀνθρωπότης δὲν θὰ ἴδῃ τόσον ταχέως ἀνατέλλουσαν τὴν ἡμέραν, καθ' ἣν ἐκ τοῦ ἀναρχικοῦ σχολείου θὰ ἐκπηδήσῃ κοινωνία ἄνευ νόμων.

Ὁ Τουργγένιεφ, μικρὸν πρὶν κλείσῃ τοὺς ὀφθαλμοὺς ἔγραψε πρὸς τὸν Τολστόη διὰ χειρὸς τρεμούσης, ὡς ἀποχαιρετισμὸν, μίαν παράκλησιν, θερμὴν παράκλησιν θνήσκοντος «Φίλε μου, εἶμαι ἐπὶ τῆς ἐπιθανάτου κλίνης· δὲν θὰ ἰατρευθῶ· σοῦ γράφω ἐπίτηδες διὰ νὰ σοι εἶπω πόσον εὐτυχὴς ὑπῆρξα διότι ἤμην σύγχρονός σου καὶ νὰ σοι ἐκφράσω τὴν τελευταίαν, τὴν ἐντονον παράκλησίν μου: «ἐπίστρεψε εἰς τὰς φιλολογικὰς ἐργασίας!» Τὴν γραφίδά πίπτουσαν ἐκ τῶν χειρῶν του ἠθέλησε νὰ δώσῃ εἰς χεῖρας ἐπαξίας· ἀλλ' ἡ παράκλησις ἐκείνη ἐνεῖχε καὶ ὑπολान-

Θάνον· τι παράπονον κατὰ τοῦ μυστικισμοῦ, ὅστις ὡς αἰθάλη ἐμαύρισε τὸ φωτεινὸν καὶ ἀκτινοβολοῦν πνεῦμα τὸ παραγαγὸν τὴν «Ἄνναν Καρένιν» (ὡς καὶ ἄλλων μεγάλων πνευμάτων, περὶ τὸ τέλος τοῦ βίου των, τοῦ Σχέλλιγκ, τοῦ Αὐγούστου Κόντ) καὶ ἐνέπνευσεν εἰς αὐτὸν τ' ἀσθενικὰ ταῦτα κοινωνικὰ ὀνειροπολήματα· «Ἐπίστρεψε εἰς τὰς φιλολογικὰς ἐργασίας!» Αὐτὸ τὸ παράπονον ἐκφράζει καὶ ὁ φίλος καὶ θερμὸς θαυμαστής τοῦ Τολστόη Μελχιὸρ δὲ Βεγκέ εἰς τὸ θαυμάσιον περὶ ρωσικοῦ μυθιστορήματος ἔργου του· «Ἄς μοι συγχωρήσῃ ὁ ἐπιφανὴς μυθιστοριογράφος. Ἡξυρῶ ὅτι θὰ ἐπροτίμα νὰ μ' ἐβλεπεν ἐπαινοῦντα τὸ εὐαγγέλιόν του καὶ ἐξευτελίζοντα τὰ μυθιστορήματά του· ἀλλὰ δὲν δύναμαι μετὰ πάθους θαυμάζω αὐτά, τόσῳ δὲ μάλλον μέμφομαι τὴν θεωρίαν του καθόσον μὲ ἀποστερεῖ ἀριστουργημάτων».

Τοῦτο τὸ παράπονον, ἡ μομφὴ αὕτη ἀνέρχεται ἰδίως εἰς τὰ χεῖλη τοῦ ἐξετάζοντος τὸν Τολστόη ὡς παιδαγωγόν.

Ἄρ. Π. Κουρτίδης

ΠΑΡΟΙΜΙΑΙ ΚΑΙ ΠΑΡΟΙΜΙΩΔΕΙΣ ΦΡΑΣΕΙΣ ΑΝΕΚΔΟΤΟΙ¹

83.

ἄλλα λέει (ἢ πάσχ') ὁ γαῖδαρος
κι' ἄλλα τὸν εὐρίσκουν

84.

καὶ ἄλλα λογαριάζ' ὁ ζευγαῖς
κι' ἄλλα τὸ ζευγάρι (Κρήτης)

85.

καὶ ἄλλα λογαριάζ' ὁ Κοσμάς
κι' ἄλλα ὁ κόσμος (Ἡπείρου)

86.

καὶ ἄλλα μελετᾷ ὁ παπᾶς
κι' ἄλλα μελετοῦν τὰ βόδια (Λακεδαιμόνος)

87.

καὶ ἄλλα λογαριάζει τὸ βῶδι
κι' ἄλλα ὁ ζευγαῖς

¹ Ὁμοίαι πῇ παρὰ Ἀρσεντινῶ (25) καὶ ταῖς παρὰ Βενιζέλω (Α,

¹ Νυνέχσια· ἴδε συλλάβιον 11.